

مقاله پژوهشی: مهم‌ترین تهدیدات فراروی جمهوری اسلامی ایران در اقلیم کردستان عراق^۱

قدیرنصری^۱، داود رضایی^۲

تاریخ پذیرش: ۹۸/۸/۱

تاریخ دریافت: ۹۸/۶/۱

چکیده

مسئله اصلی پژوهش حاضر به این قرار است که مهم‌ترین تهدیدات فراروی جمهوری اسلامی ایران از ناحیه اقلیم کردستان عراق کدام‌اند و چه ماهیتی دارند؟ بنظر می‌رسد مهم‌ترین تهدیداتی که از طرف اقلیم کردستان عراق امنیت جمهوری اسلامی ایران را تهدید می‌نمایند ماهیت هویتی - سیاسی دارند بدین معنا که تلاش اقلیم کردستان برای کسب استقلال می‌تواند تمامیت ارضی و انسجام جمهوری اسلامی ایران را در آینده میان مدت مخدوش نماید. هدف اصلی در این پژوهش کمک به تصمیم‌سازی موثر در حوزه مدیریت امنیتی مسائل مربوط به اقلیم کردستان از منظر جمهوری اسلامی ایران است. این پژوهش از نوع کاربردی و به روش کیفی و با رویکرد توصیفی و تحلیلی است. برای تأمین پایایی پژوهش به ده نفر از متخصصان دانشگاهی، دیپلماتیک و امنیتی در حوزه اقلیم کردستان مراجعه و به این جمع‌بندی رسیدیم که اقلیم کردستان در آینده کوتاه‌مدت منبع تهدید برای جمهوری اسلامی ایران به شما نمی‌رود اما در آینده میان مدت و بلند مدت حرکت‌های هویت‌خواهانه در این منطقه تقویت و موجب ایجاد اختلال در امنیت جمهوری اسلامی ایران خواهد شد.

کلیدواژه‌ها: تهدید میان مدت، اقلیم کردستان عراق، امنیت ملی پایدار، همبستگی و تمامیت

ارضی، همسویی راهبردی

۱. این مقاله برگرفته از رساله دکتری با عنوان سناریوهای تحقق مطلوبیت جمهوری اسلامی ایران در اقلیم کردستان عراق می‌باشد.

۱. دانشیار دانشگاه خوارزمی

۲. دانشجوی دکتری دانشگاه عالی دفاع ملی و مطالعات راهبردی (نویسنده مسئول) rezaiedavood1@gmail.com

مقدمه

این پژوهش مساله تهدیدات ایران را در ناحیه کردستان عراق طی سالیان پیش رو (۱۳۹۸-۱۴۰۸) را بررسی می نماید. به نظر می رسد موضوع اقلیم کردستان عراق یکی از متغیرهای موثر در آینده امنیت جمهوری اسلامی ایران می باشد اما در خصوص شدت، وسعت، فوریت و پیامدهای آن اختلاف نظر وجود دارد. در تحقیق پیش رو برای یافتن پاسخ مساله مذکور، این پرسش را طرح نمودیم که مهم ترین تهدیدات علیه منافع و ارزش های حیاتی جمهوری اسلامی ایران از طرف اقلیم کردستان عراق کدام اند؟ در ذیل سوال اصلی سوالات فرعی روشنگری نیز طرح نمودیم که عبارت اند از اینکه مهم ترین نقاط قوت و ضعف و مهم ترین اهداف اقلیم کردستان در سطح راهبردی کدام اند؟ همچنین مهم ترین نیروهای تاثیرگذار در اقلیم کدام اند و چه رویکردی نسبت به جمهوری اسلامی ایران دارند؟ اقلیم کردستان به دلیل احساس تنگنای ژئوپلیتیک و علاقه عمیق به اتحاد با قدرتی فرامنطقه ای همواره در صدد تجدید نظر در نظم منطقه ای بوده است. از سوی دیگر این منطقه دارای منابع حیاتی فراوانی می باشد که در کنار موقعیت راهبردی، زمینه حضور دشمنان و رقبای جمهوری اسلامی ایران را به صورت آشکار و پنهان فراهم نموده است. این خصیصه اقلیم، آن را به میزبانی وسوسه انگیز برای حضور رقبا و دشمنان جمهوری اسلامی ایران تبدیل نموده است. تحولات این منطقه به دلیل همجواری و ارتباطات قومی و نژادی با مناطق کردنشین جمهوری اسلامی ایران، می تواند بر امنیت ملی کشورمان تاثیرگذار باشد لذا جمهوری اسلامی ایران لازم است تهدیدات فراروی خود از طرف این منطقه را شناسایی و با برنامه ریزی مناسب این تهدیدات را مدیریت و آن ها به فرصت تبدیل نماید. هدف اصلی در این پژوهش کمک به تصمیم سازی موثر در حوزه مدیریت امنیتی مسائل مربوط به اقلیم کردستان از منظر جمهوری اسلامی ایران است. این تحقیق از این نظر اهمیت دارد که می تواند تهدیدات پیش رو را رصد نموده و به توسعه تدابیر مقابله ای و ابتکاری کمک نماید. ضرورت انجام این پژوهش هم از این نظر است که عدم انجام آن، سبب تهدیدپذیری بدون دلیل، سهل انگاری احتمالی و غافل گیری راهبردی خواهد شد.

مبانی نظری و پیشینه‌شناسی تحقیق

پیشینه تحقیق: در رابطه با اقلیم کردستان عراق متعددی منتشر شده است که با توجه به تحقیق حاضر مهم‌ترین آن‌ها که مرتبط با موضوع می‌باشند به شرح زیر می‌باشد.

-مصطفی حسن (۲۰۱۸) مقاله‌ای را با عنوان **کردها در عراق: مشکلات و راه‌حل‌ها**، منتشر نموده است. در این مقاله سوال اصلی این است که مطالبه‌های کردهای عراق پس از تحولات و تحرکات عراق پس‌اصدام چیست؟ یافته‌های پژوهش حاکی از آن است که کردها پس از فدرالی شدن حکومت آن‌ها در صدد سهم‌خواهی بیشتر در ساختار سیاسی عراق برآمده‌اند و در صدد توسعه زیرساخت‌های اقتصادی و ایفای نقش بیشتر در ساختار سیاسی عراق برآمده‌اند تا از این طریق بتوانند زیرساخت‌های اقلیم کردستان عراق را برای موفقیت‌های بعدی توسعه و تقویت کنند.

- قدیر نصری و داود رضایی (۱۳۹۳) در مقاله‌ای با عنوان **امکان سنجی استقلال کردستان عراق و تاثیر آن بر امنیت ملی ایران**، به نقاط قوت و ضعف اقلیم کردستان برای رسیدن به استقلال کامل پرداخته و منابع و موانعی که برای تشکیل کشور مستقل کردی وجود دارد، را بیان نموده است. در نهایت نتیجه‌گیری شده که در حال حاضر امکان استقلال کامل اقلیم کردستان عراق وجود ندارد.

علی محمدیان و قاسم ترابی (۱۳۹۴) مقاله‌ای را با عنوان **تاثیر تحولات پس از سقوط صدام بر کردهای عراق** منتشر نموده‌اند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که طی چند سال گذشته تحولات ویژه‌ای در عراق رخ داده که از جمله آن‌ها می‌توان به ظهور و قدرت‌نمایی داعش، تدوین قانون اساسی، سقوط صدام حسین و گسترش اختلافات داخلی در عراق اشاره نمود که گرچه این موارد خواسته کردها نبوده اما موجب تسریع در فرآیند مبارزه جویی کردها برای رسیدن به خواسته‌های آن‌ها شده است.

- محمدرضا حاتمی و میکائیل سانبار (۱۳۹۶) مقاله‌ای را با عنوان **همه‌پرسی اقلیم کردستان عراق؛ منابع و تنگناهای تشکیل دولت مستقل** منتشر نموده‌اند. نتایج تحقیق حاکی از آن است که رشد ناسیونالیسم کردی و شرایط و تحولات کنونی عراق و منطقه، وزن بالای ژئوپلیتیکی و حمایت‌های برخی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از جمله آمریکا، رژیم صهیونیستی و اتحادیه اروپا از اصلی‌ترین منابع تقویت‌کننده حرکت اقلیم کردستان به سمت استقلال هستند.

-داود رضایی (۱۳۹۴) در مقاله‌ای را با عنوان **اهداف و منافع رژیم صهیونیستی و اقلیم کردستان عراق و تاثیر آن بر امنیت ملی ایران**، نتیجه‌گیری نموده که رژیم اشغال‌گر قدس به دنبال

تاثیرگذاری در اقتصاد، منابع نفت و گاز، آموزش نیروهای اطلاعاتی و در نهایت اشراف اطلاعاتی بر جمهوری اسلامی ایران می‌باشد و حضور او در کردستان عراق تاثیر منفی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران خواهد داشت.

بررسی پیشینه‌ها، نقاط افتراق، اشتراک و نوآوری تحقیق

در برخی پیشینه‌های اشاره شده، در خصوص اهمیت این منطقه و مشکلات آن با دولت مرکزی عراق، نقاط ضعف و قوت اقلیم کردستان عراق، مواردی مطرح شده که در ادبیات نظری می‌توان از آن استفاده نمود اما هیچ کدام از مقالات به بررسی مهم‌ترین تهدیدات فراروی جمهوری اسلامی ایران در اقلیم کردستان عراق نپرداخته‌اند. همچنین بررسی تهدیدات جمهوری اسلامی ایران برای جلوگیری از غافل‌گیری راهبردی از سوی اقلیم کردستان عراق از جمله نوآوری‌های این پژوهش می‌باشد.

مفهوم شناسی متغیرها

اصلی‌ترین مفاهیمی که در پژوهش حاضر استفاده شده‌اند عبارت‌اند از:

اقلیم کردستان عراق: منطقه‌ای در شمال و شمال شرقی عراق که شامل سه استان از ۱۸ استان عراق فعلی می‌باشد. این سه استان جمعیتی در حدود پنج میلیون جمعیت و ۳۸۰۰۰۰ کیلومتر مربع وسعت دارد. البته اقلیم کردستان عراق در مورد کردهای ساکن در استان‌های کرکوک (تمیم)، دیاله و نینوا مناقشه سرزمینی دارند. (نصری، ۱۳۹۸)

تهدید: قابلیت‌ها، نیت و گاه اقدام دشمنان بالفعل و بالقوه برای ممانعت از دستیابی موفقیت‌آمیز به علایق و مقاصد ملی، به نحوی که ثبات سیاسی و امنیت ملی کشور به خطر افتد. (محمدنژاد و نوروزی، ۱۳۸۷: ۱۲)

امنیت ملی: مصونیت ارزش‌های حیاتی ایران (تمامیت ارضی، انسجام اجتماعی و رژیم سیاسی) در برابر تحولات و تحرکات قهری و عمدی (نصری، ۱۳۹۱).

چارچوب نظری

در رابطه با تهدید و امنیت نظریه‌های مختلفی وجود دارد. اعتقاد بر این است که امنیت و تهدیدات یک مفهوم و متغیر وابسته و دست دوم نیست و دارای مبانی و محتوای پیچیده فلسفی است در نظریه رئالیستی، امنیت سلبی است به این معنی که امنیت با نبود عامل دیگری که از آن به تهدید یاد می‌شود، تعریف شده است. این گفتمان دارای پیشینه تاریخی طولانی است. شاخص بارز نظریه

رنالیستی و مطالعات امنیتی سلبی، تأکید بر بعد نظامی در تحلیل امنیت و تهدیدات است؛ از این دیدگاه برای مقابله با تهدید، توان نظامی را باید افزایش داد. اصلی‌ترین منبع مورد وثوق و ارجاع در این زمینه کتاب هانس جی مورگنتا با عنوان سیاست میان ملت‌ها است. مورگنتا بر آن است که هدف سیاست عبارت است از کسب، حفظ و گسترش قدرت. این نظریه در ایران مورد توجه و تفسیر و استناد فراوانی واقع شده است. (مرادیان، ۱۳۹۰: ۸۰-۶۶).

نظریه دیگر در رابطه با تهدید و نگاه به امنیت، نظریه ایده‌آلیستی است که نگاه ایجابی به امنیت و تهدید دارد. این نظریه بر آن است تا با پرهیز از سلبی‌گری صرف و توجه به بعد ایجابی امنیت، تعریف و تصویر جامع‌تری ارائه شود. در این گفتمان، امنیت به نبود تهدید تعریف نمی‌شود، بلکه افزون بر فقدان تهدید، وجود شرایط مطلوب برای تحقق اهداف و خواسته‌های ملی نیز مدنظر است. این رویکرد برای امنیت و تهدید، ماهیت تأسیسی قائل است و بر این باور است که تهدید، تنها در وضعیتی وجود دارد که آن جامعه در سطح قابل قبولی از اطمینان و رضایت برای تحصیل و پاسداری از منافع ملی و ارزش‌های حیاتی‌اش نباشد. بنابراین امنیت ملی در این گفتمان عبارت است از توانایی و شرایط عینی که در بستر آن می‌توان به منافع ملی دست یافت. (افتخاری، ۱۳۸۴: ۱۶)

عبداله خانی در خصوص بحث تهدید به سه عامل موضوع تهدید، منبع تهدید و حوزه تهدید تأکید دارد که در این پژوهش از آن به عنوان چارچوب نظری استفاده شده است. نامبرده اجزای تهدید را اینگونه دسته‌بندی کرده است:

۱- موضوع تهدید: موضوع تهدید، وضعیت، پدیده، فعالیت و یا رخدادی است که به نظر می‌رسد قابلیت‌های درونی و بیرونی انتقال، پشتیبانی یا ایجاد خطر در موجودیت یا دارایی‌های حیاتی بازیگر مورد آماج را در خود دارد.

۲- کارگزار یا عامل تهدید: عامل تهدید در واقع هویت (شخصی یا سازمانی) یا چیزی است که بطور بالفعل یا بالقوه توانایی ایجاد، انتقال یا پشتیبانی از تهدید را دارد.

۳- حوزه تهدید: حوزه تهدید هویت یا چیزی است که موجودیت و یا دارایی‌های حیاتی آن در معرض خطر قرار گرفته است. (عبداله خانی، ۱۳۸۶: ۲۱)

نظریه دیگر در رابطه با تهدید در غرب آسیا، نظریه موازنه فراگیر است. موازنه قوا را می‌توان گونه‌ای از سیاست خارجی دانست که دولت‌های جهان سومی در راستای ایجاد تعادل میان چالش‌های داخلی و خارجی بالا و با در نظر گرفتن فرصت‌ها و تهدیدهای موجود در این دو محیط اعمال می‌کند. بین-

المللی شدن مساله کرد عامل مهم در تحلیل سیاست خارجی کشورهای دارای اقلیت کردنشین از جمله ایران است. به این ترتیب بر اساس نظریه موازنه فراگیر می‌توان گفت تداوم و تشدید این روند با توجه به چالش‌های برخی کشورهای غرب آسیا مانند سوریه و ایران با نظام بین‌الملل و نیز هژمونی آمریکا و احتمال بهره‌گیری ایالات متحده از مسئله کرد برای دخالت بیش از پیش بر سیاست خارجی و داخلی آنها در قبال تحولات مناطق کردنشین عراق تاثیرگذار خواهد بود. (حق پناه، ۱۳۸۹: ۹۲) با توجه به منابع پیش گفته، چارچوب انتخابی پژوهش عبارت است از ایده موازنه فراگیر که در مباحثی همچون کردستان، قابلیت توضیح‌دهندگی بالایی دارد.

وضعیت شناسی امنیتی اقلیم کردستان عراق:

اقلیم کردستان عراق به دلیل وضعیت جغرافیایی خاص، وجود منابع حیاتی و ساختار حکومتی فدرال از اهمیت خاصی برخوردار است که به تشریح وضعیت امنیتی آن پرداخته می‌شود.

۱- وضعیت جغرافیایی و تحولات تاریخی

اقلیم کردستان عراق شامل سه استان دهوک، سلیمانیه و اربیل است که در سال ۲۰۰۵، مطابق با قانون اساسی عراق جدید متولد شد. این منطقه از حیث ژئوپلیتیک، اقتصادی و نیز سیاسی - هویتی دارای اهمیت شایانی است به گونه‌ای که چهار بازیگر همسایه (سوریه، ترکیه، عراق و ایران) تمام تحولات قهری و تحرکات عمدی منطقه مذکور را رصد می‌کنند.

۱-۱- تاریخچه

منطقه کردنشین مزبور تا سال ۱۵۱۴ میلادی یکی از ایالات ایران بود. در جنگ چالدران که بین نیروهای شاه اسماعیل صفوی و سلطان سلیم عثمانی در سال ۱۵۱۴ میلادی انجام گرفت بر اثر شکست ایران، بخشی از این مناطق از ایران جدا و نصیب عثمانی گردید (حافظ نیا، ۱۳۸۹: ۲). با پایان جنگ جهانی اول و نابودی امپراتوری عثمانی متصرفات آن از جمله کردستان عثمانی مستقل گردیدند. بعد از فروپاشی امپراطوری عثمانی و تا قبل از برگزاری کنفرانس قاهره^۱ کردها و عرب‌ها از یکدیگر جدا بودند تا اینکه در ۱۲ مارس ۱۹۲۱ انگلیسی‌ها در کنفرانس قاهره ملک فیصل را به پادشاهی عراق انتخاب کردند و وی نیز کردستان را به عراق ملحق نمود جنگ‌های زیادی توسط کردها با دولت مرکزی انجام شد اما هیچ کدام منجر به استقلال کردستان نشد تا اینکه اقلیم کردستان کنونی در سال ۱۹۷۰ و در پی پیمانی میان حکومت وقت عراق و رهبران کرد عراق تشکیل شد. بعد از حمله

^۱ از ۱۲ تا ۱۴ مارس ۱۹۲۱ در قاهره کنفرانسی تشکیل و در آن تصمیماتی برای خاورمیانه در نظر گرفته شد که از آن جمله ایجاد کشور عراق بود.

رژیم بعث عراق به کویت و شکست از آمریکا و نیروهای ائتلاف، مسئولین اقلیم کردستان برای دستیابی به مناطق نفت‌خیز کرکوک به این شهر حمله که توسط نیروهای ارتش عراق سرکوب و در حملات زیادی تعداد بی‌شماری از مردم کرد توسط ارتش رژیم بعث کشته شدند. در پی این موضوع در تاریخ ۱۳۷۱/۱/۲۹ مدار ۳۶ درجه از طرف سازمان ملل منطقه پرواز ممنوع اعلام و هر گونه تعرض به کردها ممنوع شد و کردها کم‌کم به بازسازی خود پرداختند. نیروهای اقلیم کردستان در حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ نقش عمده‌ای داشته و در تصرف شهرهای موصل و کرکوک به آمریکایی‌ها کمک نمودند. بعد از اشغال عراق توسط آمریکایی‌ها و تشکیل دولت موقت، در قانون اساسی عراق اقلیم کردستان به‌عنوان یک حکومت فدرالی تصویب شد (سازمند و کریمی، ۱۳۹۰: ۳۵).

۲-۱- مساحت، جمعیت و مناطق حیاتی

اقلیم کردستان عراق ۳۸۰۰۰ کیلومترمربع وسعت و حدود ۵ میلیون نفر جمعیت دارد که شامل استان‌های اربیل، سلیمانیه، دهوک و برخی از قسمت‌های استان‌های نینوا، تمیم و دیاله است. وسعت استان اربیل ۱۴،۴۷۱ کیلومترمربع و جمعیت آن ۱،۳۴۵،۱۶۶ نفر، وسعت استان دهوک ۶،۵۵۳ کیلومترمربع و جمعیت آن ۴۱۱،۶۰۹ نفر و وسعت استان سلیمانیه ۱۷،۰۲۳ کیلومترمربع و جمعیت آن ۱،۶۵۹،۸۶۳ نفر است (رضایی، ۱۳۹۳: ۴۵).

۳-۱- وضعیت فرهنگی و اجتماعی

کردها از لحاظ فرهنگی و زبانی و طرز پوشش با عرب‌ها متفاوت هستند. کردها ستر قامت، خوش‌بین و جنگجو و دارای شخصیت متکی به خود می‌باشند. اجزای فرهنگ کردستان عراق بیشتر سرشت ایرانی دارند و فرهنگ کردستان عراق بیشترین نزدیکی را با فرهنگ ایرانیان دارد. کردها زبان مخصوص به خود را دارند. کرمانجی مهم‌ترین لهجه کردها است که بیش از پنجاه درصد کردها به این لهجه صحبت می‌کنند و زبان نیمه‌رسمی آن‌ها به شمار می‌رود. گفتنی است زبان کردی در قانون اساسی عراق جدید در کنار زبان عربی به عنوان زبان رسمی کشور عراق تعیین گردیده است. این اتفاق تاریخی، سبب احیای هویت کردی شده است. با توجه به داده‌های ارائه شده در باب مساحت، جمعیت و فرهنگ اقلیم کردستان عراق، به اصلی‌ترین نقاط قوت و آسیب‌پذیری این منطقه پرداخته می‌شود.

۲- نقاط قوت و آسیب‌پذیری‌های اصلی اقلیم کردستان:

اقلیم کردستان عراق مانند همه بازیگران دیگر، امتیازات چشمگیر و آسیب‌پذیری‌هایی دارد که به تشریح آنها پرداخته می‌شود.

۲-۱- نقاط قوت:

اقلیم کردستان به لحاظ قرار گرفتن در منطقه حساس و داشتن ذخایر نفت و گاز فراوان دارای نقاط قوت زیادی می‌باشد که به مهم‌ترین آن‌ها پرداخته خواهد شد.

۲-۱-۱- موقعیت و جایگاه راهبردی

اقلیم کردستان عراق منطقه‌ای کوهستانی در شمال و شمال شرقی عراق در عرض جغرافیای ۳۴ درجه شمالی و طول جغرافیایی ۴۶-۴۱ درجه شرقی قرار دارد و شامل استان‌های دهوک، اربیل، سلیمانیه، کرکوک، نینوا و دیاله است که حدود ۴۵ میلیارد بشکه نفت در این مناطق وجود دارد (زیباکلام و عبدالله پور، ۱۳۹۰: ۶۱). همچنین به لحاظ سیاسی با قرار گرفتن بین چهار کشور ج.ا.ا، ترکیه، سوریه و عراق و تأثیرگذاری متقابل این منطقه بر سیاست‌های داخلی و منطقه‌ای این کشورها از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با توجه به مبارزه نظامی کردها در چهار کشور همجوار و نیز بازیگری قدرت‌های مهمی چون روسیه، ترکیه، آمریکا و ورود رژیم صهیونیستی به این معادله، به نظر می‌رسد سرزمین اقلیم کردستان میدان بازی جذابی برای قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای شده است.

۲-۲-۲- منابع اقتصادی

اصلی‌ترین جاذبه اقلیم کردستان، منابع طبیعی آن (۴۵ میلیارد بشکه نفت و منابع گاز فراوان) می‌باشد. منابع اقتصادی اقلیم کردستان اغلب از طریق درآمدهای نفتی و سپس کشاورزی، دامداری و گردشگری است. اقلیم کردستان عراق از منابع نفت و گاز غنی برخوردار است و این موضوع یکی از ظرفیت‌های حیاتی آن است به طوری که با در اختیار داشتن این منابع می‌توان زیرساخت‌ها و مخارج یک کشور مستقل را تامین نمود. برابر اعلام اوپک در ژانویه سال ۲۰۱۹، در عراق ۱۳۶ میلیارد بشکه ذخایر اثبات شده نفت وجود دارد (OPEC eite, ۲۰۱۹). (۱۰/۴ درصد از کل ذخایر جهان و ۱۳ درصد از ذخایر اوپک) که ۴۵ میلیارد بشکه آن در کردستان عراق است. در اقلیم کردستان روزانه ۶۲۰ هزار بشکه نفت تولید می‌شود که با توجه به جمعیت آن رقم قابل توجهی است (زارعی و رنجبری، ۱۳۹۵: ۹۲۴).

۲-۲-۳- ساختار حکومتی

الگوی فدرالی در اقلیم کردستان عراق از سال ۲۰۰۵ به بعد وجود دارد. فدرالیسم از به هم پیوستن جماعات انسانی و واحدهای سیاسی به وجود می‌آید. ساختار سیاسی در اقلیم متشکل از دولت، پارلمان و دادگاه‌های محلی است. دولت محلی کردستان عراق در سال ۱۹۹۱ و پس از شکست عراق در جنگ نفت تأسیس و در اربیل (هولیر) مستقر گردید. طبق پیش‌نویس قانون اساسی کردستان عراق سیستم حکومتی دولت منطقه‌ای کردستان، پارلمانی مردم‌سالار و جمهوری است و ملت سرچشمه قدرت و مشروعیت تعیین‌شده است (رضایی، ۱۳۹۳: ۵۴-۵۲). ساختار سیاسی در اقلیم کردستان عراق مستقل از حکومت مرکزی عراق است و خود دارای مجلس و قانون اساسی و هیات وزیران است و این موضوع آن‌ها در اتخاذ تصمیمات منطقه‌ای مستقل نموده و یکی از ظرفیت‌های آن‌ها به شمار می‌رود. در پی ناآرامی‌های پاییز ۲۰۱۹ در شهرهای عراق، در خصوص ساختار حکومتی این کشور گمانه‌های جدیدی (ریاستی کردن کشور و ...) طرح شده است که مقامات اقلیم به شدت با آن مخالف هستند.

۴-۲-۲- وضعیت نظامی

نیروهای مسلح حکومت اقلیم کردستان را پیشمرگ‌ها تشکیل می‌دهند که به صورت سنتی به این نام شهرت دارند. ساختار نیروهای مسلح و اطلاعاتی-امنیتی در کردستان عراق شامل نیروهای حزب اتحادیه میهنی به رهبری جلال طالبانی و حزب دموکرات به رهبری مسعود بارزانی است که با توجه به استعداد آن‌ها همواره یکی از منابع حیاتی اقلیم کردستان محسوب شده است. نیروهای نظامی حزب اتحادیه میهنی، شامل نیروهای پیشمرگه (نظامی) و امنیتی-انتظامی (آسایش) و اطلاعات (زانیاری) است. استعداد نیروهای مسلح حزب مذکور ۶۰,۰۰۰ نفر شامل ۴۰,۰۰۰ نفر نیروی پیشمرگه و ۲۰,۰۰۰ نفر نیروی احتیاط اعلام گردیده است. همچنین نیروهای مسلح حزب دموکرات شامل پیشمرگه (نظامی) امنیتی-انتظامی (آسایش) و اطلاعات (پاراستن) است. استعداد کل نیروهای مسلح حزب دموکرات کردستان (پارتی) ۹۰,۰۰۰ نفر شامل ۷۰,۰۰۰ نیروی ملبس به لباس نظامی و ۲۰,۰۰۰ هزار نیروی احتیاط است. سلاح و تجهیزات هر دو حزب عمدتاً سلاح سبک و نیمه سنگین نظیر دوشکا، توپ ضد هوایی، خمپاره و تعدادی سلاح نیمه سنگین نظیر تانک نفربر زرهی و انواع توپ‌هاست (نامی و محمدپور، ۱۳۸۷: ۱۰۸-۱۰۳). از جمله مهم‌ترین نقاط قوت نیروهای نظامی اقلیم می‌توان به حس جنگجویی و رشادت در پیشمرگ‌ها، صعب‌العبور بودن منطقه اقلیم، آشنایی به جنگ‌های چریکی، پیشینه طولانی در مبارزه با دولت‌های قبل و تعداد نفرات قابل توجه اشاره نمود که یکی از منابع و توانمندی‌های اقلیم کردستان عراق محسوب می‌شود (رضایی، ۱۳۹۳: ۵۸).

۲-۲- آسب‌پذیری‌های اساسی اقلیم کردستان عراق:

اقلیم کردستان عراق به واسطه شرایط پیچیده داخلی، قرار گرفتن در یک موقعیت خاص ژئوپلیتیک و محصور شدن بین سه کشور ایران، ترکیه و سوریه که هر سه کشور نیز دارای قومیت کردنشین می‌باشند و همچنین تنوع جمعیتی، دارای نقاط ضعف زیادی می‌باشد که به مهم‌ترین آن‌ها پرداخته خواهد شد.

۲-۲-۱- حصر ژئوپلیتیک

اصلی‌ترین آسب‌پذیری اقلیم کردستان عراق همواره این بوده است که کشورهای مقتدر و مصممی مانند سوریه، ترکیه، عراق عرب و ایران آن را محاصره کرده‌اند. این امر یک مقوله ژئوپلیتیکی است. علمای جغرافیا، ژئوپلیتیک را هنر ایجاد موازنه قدرت با رقبا در سطوح منطقه‌ای و جهانی در راستای تأمین امنیت، حفظ و گسترش منافع ملی تعریف کرده‌اند (مجتهدزاده، ۱۳۷۹: ۲۳). حوزه مفهومی ژئوپلیتیک ناظر بر مناسبات قدرت برگرفته از امکانات محیط جغرافیایی واحدهای سیاسی در گستره منطقه‌ای و بین‌المللی است. کردستان عراق منطقه‌ای کوهستانی بین کشورهای ایران، ترکیه و سوریه واقع شده است و با نوعی محدودیت ژئوپلیتیک به دلیل محصور بودن بین این کشورها مواجه است. این منطقه در واقع بین این سه کشور محصور شده و از طرف دریا نیز به هیچ کجا متصل نمی‌باشد و این موقعیت بسته جغرافیای کردستان عراق، بزرگ‌ترین چالش پایدار ژئوپلیتیک آن محسوب می‌شود. در اقلیم کردستان پیش نیاز هرگونه ارتباط آن با جهان خارج جلب همکاری کشورهای پیرامونی به ویژه ایران و ترکیه است و اغلب واردات کالا و صادرات کالاها در این منطقه از طریق گمرک‌های ابراهیم خلیل در شمال کردستان عراق با مرز ترکیه و همچنین از طریق مرز مهران در جمهوری اسلامی ایران صورت می‌گیرد و برای فروش نفت و هرگونه ارتباط اقتصادی با کشورهای دیگر نیاز به همکاری کشورهای همسایه دارد و در صورت بروز هرگونه چالش در مناسبات کردها با کشورهای همسایه، اقلیم کردستان می‌تواند در این زمینه آسیب‌پذیر باشد. (عبدالله‌پور، ۱۳۹۱: ۱۵۱)

۲-۲-۲- فقدان و ضعف نهادهای مردم‌سالار

ثبات یک نظام مردم‌سالار تنها در صورت وجود یک توافق جمعی در جهتی مطابق با فرهنگ مردم‌سالار فراهم می‌آید. در واقع گرایش‌های شهروندان باید هم از نهادهای مردم‌سالار و هم از ارزش‌هایی چون تحمل اجتماعی (تحمل عقاید، تنوع در گرایش‌ها و رفتارها)، رقابت‌پذیری، و تکرر سیاسی حمایت کند. به اعتقاد تسلر وجود نگرش و ارزش مردم‌سالار در مردم کم‌اهمیت‌تر از نهادهای مردم‌سالار برای پیشرفت نیست (امام‌جمعه‌زاده و قاسمی: ۱۳۹۰). در اقلیم کردستان عراق

نهادهای قانونی و مردم‌سالار به خوبی شکل نگرفته و به همین دلیل اغلب اعتراضات و خواسته‌های مردم از دولت مرکزی یا مسئولین اقلیم به خشونت سیاسی کشیده شده و این موضوع یکی از دشواری‌های راهبردی نرم در اقلیم کردستان محسوب می‌شود. تاریخ گذشته در این منطقه نشان می‌دهد که اختلافات و مشکلات بین گروه‌های مختلف اغلب از طریق جنگ و درگیری پیش برده شده است. از جمله دلایل این موضوع نبود سیستم پارلمانی و قضایی مقتدر و کارآمد، فقدان قوانین منسجم در جامعه، نبود روش‌های مسالمت‌آمیز حل مشکلات را می‌توان اشاره کرد که فقدان آنها زمینه درگیری و تشدید اختلافات را بیشتر می‌کند. تمدید دو ساله دوره ریاست جمهوری مسعود بارزانی بعد از اتمام دوره قانونی در سال ۲۰۱۴، بر خلاف قوانین و مقررات بوده است. این موضوع در صورتی است که برابر قانون اساسی اقلیم، حداکثر هر فردی می‌تواند دو دوره به عنوان رئیس اقلیم منصوب شود. پارلمان اقلیم که اغلب از اعضای حزب دموکرات و اتحادیه میهنی هستند بدون حضور تمام نمایندگان در سال ۲۰۱۴ تصویب نمودند که دو سال دیگر ریاست مسعود بارزانی بر اقلیم تمدید شود. این موضوع نشان از عدم کارایی نهادهای قانونی دارد و این در حالی است که در کشور روسیه نیز امکان تمدید دوره ریاست جمهوری ولادیمیر پوتین به دلیل مشکلات قانونی وجود نداشت اما در پی تغییر قانون نرفته و رفتارهای خشونت‌آمیز از آنها مشاهده نشد. از قراین اصلی ضعف نهادهای دموکراتیک می‌توان به ائتلاف‌ها و استعفاهای مکرر در اقلیم کردستان عراق اشاره نمود.

۳-۲-۲- بافت عشیره‌ای و سیستم سلسله مراتبی قدرت

در اقلیم کردستان عراق به دلیل وجود بافت عشیره‌ای و تأثیرگذاری آن بر مسائل و تصمیم‌گیری‌ها، مشکل سلسله مراتبی قدرت هنوز وجود دارد و گرچه انتخابات پارلمانی و استانی شکل گرفته و مردم در انتخابات مشارکت داشته‌اند، اما در نهایت تقسیم قدرت بین احزاب قالب و به صورت توافقی شکل می‌گیرد و برخی از مسئولیت‌ها به صورت سلسله مراتبی و خویشاوندی واگذار می‌شود. به عنوان نمونه بارزانی‌ها در اقلیم دارای میراث سیاسی خانوادگی دیرینه‌ای از ابتدای قرن ۲۰ تا کنون هستند و همواره مسئول اصلی حزب دموکرات بوده و رهبری اقلیم کردستان نیز از خانواده آنها انتخاب شده است. شیخ احمد بارزانی برادر بزرگ‌تر ملامصطفی بارزانی در ابتدا رهبری کردها در این منطقه را به عهده داشت سپس ملامصطفی بارزانی از سال ۱۹۴۵ رهبری حزب دموکرات را به عهده گرفت. بعد از مرگ وی در سال ۱۹۷۹ پسر او ادیس بارزانی رهبری موقت حزب را به دست آورد و در حال حاضر نیز مسعود بارزانی رهبری حزب را به عهده دارد. ریاست

اقلیم را نیز به نچيروان بارزانی برادرزاده مسعود بارزانی واگذار شده و نخست وزیری اقلیم را مسرور بارزانی فرزند مسعود بارزانی به عهده دارد. تقسیم وزرات خانه‌ها و پست‌ها به صورت توافقی و خویشاوند سالاری در اقلیم، سبب عدم کارآمدی مطلوب دولت و ایجاد بدبینی و بی‌اعتمادی نسبت به مسئولین اقلیم شده و در مجموع به لحاظ بافت قومیتی اقلیم کردستان هنوز استفاده از سیستم سلسله مراتبی قدرت در این منطقه وجود دارد. بکارگیری بیش از اندازه یک خانواده یا حزب در مسئولیت‌های دولتی، امکان مشارکت سایر احزاب و قومیت‌ها را از بین می‌برد و سیستم سلسله-مراتبی قدرت را به وجود می‌آورد که این موضوع در اقلیم به عنوان یک مشکل وجود دارد. تعارض اصلی این است که بافت عشیرتی با ساختار دموکراتیک عراق سازگاری کافی ندارد.

۴-۲-۲- تأثیرپذیری فزاینده و ضعف فرهنگ سیاسی

یکی دیگر از دشواری‌های راهبردی که دموکراسی سازی در داخل و تعامل با خارج از منطقه را با مشکل مواجه نموده ضعف فرهنگ سیاسی است. آنچه فرهنگ سیاسی جامعه را به مفهومی ساختاری تبدیل می‌کند، اصل ناخودآگاه بودن آن است. این خصلت باعث می‌شود بسیاری از افکار، تمایلات و گرایش‌های سیاسی کمتر مورد بازبینی قرار گیرند و از ثبات نسبی برخوردار باشند (خسروی، ۱۳۹۰: ۲۱۳). فرهنگ سیاسی مردم اقلیم کردستان به دلیل نبود نهادها و ساختارهای سیاسی لازم به خوبی شکل نگرفته و با توجه به دشواری‌ها و مشکلات اقلیم، فرهنگ مدنی تحت‌الشعاع فرهنگ سنتی و گاه بدوی قرار گرفته است. فرهنگ سیاسی اقلیم کردستان دارای سه ویژگی مشخص است که این ویژگی‌ها دموکراسی سازی و صلح‌طلبی در اقلیم را با تأخیر مواجه نموده و موجب تمایل به اقتدارگرایی در داخل و عدم همکاری در سیاست خارجی می‌شود. این سه ویژگی را می‌توان نامنسجم بودن، خشونت‌گرا بودن و سلسله‌مراتبی بودن قدرت نامید. نامنسجم بودن فرهنگ سیاسی در اقلیم کردستان به بافت طایفه‌ای و عشیره‌ای آن بازمی‌گردد. این ویژگی در واقع مبین نوعی فرهنگ است که آلموند و وربا در اثر کلاسیک خود با عنوان فرهنگ مدنی، از آن با عنوان فرهنگ محلی و بسته یاد می‌کند (همان، ۱۳۹۰). در واقع وجود گروه‌های متفاوت در اقلیم (ترکمن، کرد سنی، شیعه و مسیحی) و تفاوت امکانات اقتصادی در مناطق اقلیم موجب پایداری نوعی فرهنگ سیاسی پیشامدرن شده است که شعار وفاداری‌های آن به سطوح قومی، محلی، خانوادگی و قبیله‌ای محدود است و اعتماد بین قومی و بین گروهی در پایین‌ترین سطح خود قرار دارد. در این چارچوب کشور یا منطقه مد نظر، به منزله مجموعه‌ای از عشایر و اقوام است که با یکدیگر برای کسب قدرت، امنیت و ثروت رقابت می‌کنند. این ویژگی باعث می‌شود هرگونه تعادل قومیتی در عرصه سیاسی اقلیم، موقتی

و شکننده باشد و به ویژه چنانچه تقسیم قدرت به شیوه قومیتی توزیع شود شکل گیری جامعه همگن در اقلیم به آسانی میسر نخواهد بود. فرهنگ خشونت در اقلیم کردستان عراق نیز لازم است مورد توجه قرار گیرد که سابقه طولانی داشته و برای احقاق حقوق خود همواره در حال مبارزه بودند اقلیم دارای سابقه طولانی در اعمال خشونت‌های فیزیکی در مناسبات سیاسی است.

۳- مقاصد راهبردی اقلیم کردستان عراق:

بعد از تصویب فدرالی شدن اقلیم کردستان، نقش کردها در ساختار سیاسی عراق افزایش یافت. برابر قانون اساسی عراق رییس جمهور و یکی از وزارتخانه‌های کلیدی در عراق از کردها تعیین می‌شود لذا از این موضوع استفاده نموده و در صدد تحکیم زیرساخت‌های خود در اقلیم برآمدند تا بتوانند زمینه استقلال را که آرزوی دیرینه آن‌ها است، فراهم نمایند. از جمله اهداف کردها، تحکیم زیرساخت‌های اقتصادی، ایجاد روابط با کشورهای خارجی برای مبادلات اقتصادی، حضور و نقش بیشتر در ساختار سیاسی عراق و همچنین الحاق کرکوک به اقلیم کردستان عراق می‌باشد تا از این طریق زیرساخت‌های خود را آماده و در نهایت به استقلال کامل دست یابند. بعد از حمله داعش به عراق، کردها از ضعف دولت مرکزی استفاده نموده و برخلاف مخالفت اغلب کشورهای منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای همه پرسى استقلال را برگزار نموده که ۷۵ درصد مردم اقلیم کردستان، در این همه پرسى شرکت نموده و ۹۲/۵ درصد از شرکت کنندگان در انتخابات به استقلال اقلیم کردستان رای دادند که در نهایت به اقدامات دولت مرکزی عراق و برخی کشورهای همسایه با شکست مواجه شد. مهم‌ترین محرک ورود سایر کشورها به این معادله، احساس نگرانی شدید از خارج به همراه شراکت ناقص و شکننده مردم سلیمانیه در پروژه همه پرسى بود. بنابراین رسیدن به استقلال و تشکیل کشور کردی مستقل همواره هدف اصلی کردهای عراق بوده است (زندى، ۱۳۹۶: ۱۱). در مجموع کردها در سه سطح برای خود هدف تعیین نموده‌اند. در سطح داخل اقلیم به دنبال تحکیم زیرساخت‌های اقتصادی و ایجاد شرایط اقتصادی برای اداره یک کشور می‌باشند. در سطح داخل عراق به دنبال افزایش نقش خود در ساختار داخلی عراق و به دست آوردن سهم بیشتر در ساختار سیاسی و اقتصادی می‌باشند و در نهایت در سطح منطقه‌ای بعد از موفقیت در دو سطح قبل، حرکت به سمت استقلال کامل و ایجاد کشور مستقل می‌باشند که در رابطه به خوبی می‌دانند نیاز به حمایت کشورهای بین‌المللی تاثیرگذار دارند و در همین راستا در صدد افزایش ارتباطات خود با رژیم صهیونیستی و آمریکا برآمده‌اند. با این توصیف، اکنون به شرح نیروهای فعال و تاثیرگذاری می‌پردازیم که در راستای مساله پژوهش (مهم-ترین تهدید) مورد توجه و احتیاج است.

۴- نیروهای تاثیرگذار در معادلات داخلی و خارجی اقلیم کردستان:

بازیگران پرشماری در اقلیم کردستان عراق فعال هستند اما با توجه به استعدادهای سخت و نرم-فزاری همه آن‌ها، می‌توان از موارد زیر به عنوان بازیگران دوران ساز و کلیدی نام برد.

۴-۱- احزاب و گروه‌های فعال سیاسی

احزاب سیاسی عمده در اقلیم کردستان شامل حزب دموکرات کردستان (که محل اصلی آن در اربیل است)، حزب اتحادیه میهنی کردستان عراق (که محل اصلی آن در سلیمانیه است) و حزب گوران (جنبش تغییر) است. همچنین احزاب و گروه‌های اسلامی در کردستان عراق شامل حزب حرکت وحدت اسلامی کردستان عراق به رهبری صلاح‌الدین بهاء‌الدین (واقع در اربیل عراق)، حزب‌الله شورشگری کردستان عراق به رهبری ادهم بارزانی (واقع در اربیل)، حزب‌الله کردستان عراق به رهبری شیخ محمدخالد بارزانی و حزب نهضت اسلامی کردستان عراق به رهبری شیخ صدیق عبدالعزیز (که از طریق عربستان و قطر حمایت می‌شود) می‌باشند. در بین همه احزاب، سه حزب دموکرات، اتحادیه میهنی و گوران از وزن و تاثیرگذاری بسیار بالاتری در ساختار اقلیم کردستان برخوردار هستند که اغلب مناصب حکومتی در اختیار آن‌ها است.

۴-۲- رژیم صهیونیستی:

مقامات رژیم صهیونیستی همواره به دنبال ائتلاف با بازیگران غیرعرب (ترک، کرد) بوده‌اند. خودمختاری اقلیم کردستان عراق، صهیونیست‌ها را ترغیب به همسویی راهبردی نموده است. رابطه اقلیم کردستان با رژیم صهیونیستی به دهه ۱۹۳۰ بازمی‌گردد. قبل از تشکیل رژیم صهیونیستی، آژانس یهود در زمینه مهاجرت یهودیان کردستان عراق فعالیت می‌نمود و تعداد زیادی از رژیم صهیونیستی‌ها مهاجرت نمودند. بعد از سفر ملامصطفی بارزانی در سال ۱۹۶۸، افسران رژیم صهیونیستی برای آموزش نیروهای کرد به کردستان آمدند و مقادیر زیادی سلاح و مهمات در اختیار بارزانی قرار دادند (عبدالله‌پور، ۱۳۹۰: ۳). ارتباط کردها با رژیم صهیونیستی و روند نفوذ آن‌ها در کردستان بعد از اشغال عراق به دست آمریکا افزایش یافت و در پوشش مهندس، کشاورز، تاجر و شرکت‌های مختلف حضور خود را افزایش دادند. کردستان عراق که در حصار سه کشورمخالف استقلال آن یعنی ترکیه، ایران و سوریه قرار گرفته به سمت یک قدرت فرامنطقه‌ای رفته تا بتواند یک متحد راهبردی با خود داشته باشد. از طرف دیگر رژیم صهیونیستی نیز به دلیل چالش‌های زیاد با ایران، سوریه و عراق، نیاز به اهرم فشار بر این کشورها دارد که اقلیم کردستان گزینه مناسبی در این خصوص می‌باشد. رژیم صهیونیستی و اقلیم کردستان ارتباطات اقتصادی و اطلاعاتی زیادی با

یکدیگر دارند و شرکت‌های اقتصادی زیادی در اقلیم کردستان وجود دارد که به عنوان نمونه می‌توان به شرکت خدمات امنیتی بیروت در کرکوک، شرکت علاج و دواء که امور مربوط به اعزام بیماران به خارج را انجام می‌دهد، شرکت کودو که در زمینه‌های فنی و الکترونیکی فعالیت دارد و دهها شرکت دیگر را نام برد. از طرف دیگر این ارتباط دوسویه به حدی است که در همه‌پرسی اقلیم کردستان در سال ۱۳۹۶ در برخی صندوق‌ها پرچم رژیم صهیونیستی بالا برده شده بود و تنها کشوری که از برگزاری همه‌پرسی به صورت رسمی حمایت کرد، رژیم صهیونیستی بود. یکی از رویکردهای این رژیم برای حضور در اقلیم اشراف اطلاعاتی و کنترل بیشتر ایران می‌باشد و از این طریق می‌خواهد نیرویی مانند حزب‌الله لبنان در این منطقه داشته باشد.

۳-۴- آمریکا

کشورهای قدرتمند فرامنطقه‌ای همواره در تحولات کشورهای جهان سوم و غرب آسیا تأثیرگذار بودند و نقش مهمی در آینده آن‌ها ایفا کرده‌اند. از بین کشورهای فرامنطقه‌ای مهم‌ترین کشوری که در استقلال اقلیم می‌تواند تأثیرگذاری زیادی داشته باشد آمریکا است که باعث فدرالی شدن اقلیم کردستان شد و به همین دلیل بررسی نقش و سیاست آمریکا در استقلال اقلیم اهمیت زیادی دارد. آمریکا در زمان اوباما سیاست خارجی خود را در برابر عراق مورد بازبینی قرار داد و این امر به معنای تغییر اهداف اساسی آمریکا در عراق نیست. حفظ موقعیت آمریکا در غرب آسیا و عراق، حمایت از امنیت رژیم صهیونیستی، حفظ تداوم جریان صدور نفت، مبارزه با تروریسم و ... همچنان در سیاست خارجی اوباما اولویت دارد اما در سیاست‌های جدید، شیوه و اولویت آن از یکجانبه‌گرایی و قدرت نظامی به سوی بهره‌گیری از قدرت نرم و چند جانبه‌گرایی متحول شده تا نحوه تأمین اهداف آمریکا در عراق به چهره آن در عراق و منطقه لطمه نزند و نفرت از آمریکا را تشدید نکند. رویکرد دولت آمریکا در عراق رویکرد کمتر نظامی و بیشتر چند جانبه‌گرایانه و با تأکید بیشتر بر حقوق بشر و دموکراسی است. بعد از اوباما، ترامپ نیز دولت عراق را مسئول برقراری امنیت در این کشور می‌داند که باید با مشارکت همه اقوام و گروه‌ها و با حمایت آمریکا امنیت لازم برقرار شود. جنبه دیگر سیاست دولت آمریکا در عراق، بهبود روابط جهان عرب با دولت جدید عراق است که با گسترش ایران‌هراسی و برجسته‌سازی قدرت و نفوذ ایران در عراق، و تهدیدات ناشی از فعالیت‌های هسته‌ای ایران همراه است. تا زمانی که مناسبات ایران و آمریکا به شکل فعلی است آمریکا از عراق و کلیه قومیت‌های آن از جمله کردها به عنوان نیروی مهارکننده ایران استفاده خواهد کرد و سعی در روی کار آوردن نیروهای ملی‌گرا و سکولار در عراق خواهد داشت که به این طریق از ایران دوری و

نقش کشوری موازنه‌کننده در برابر ایران ایفاء کنند. رابطه آمریکا و راهبرد آن در کردستان عراق همواره یکی از دغدغه‌های کشورهای پیرامونی عراق از جمله ایران، سوریه و ترکیه بوده است (اسدی، ۱۳۹۲: ۱۸). البته هرگونه تصمیم‌گیری راهبردی آمریکا در خصوص اقلیم تابعی از علایق و منافع آمریکا در چهار حوزه بغداد، آنکارا، تهران و دمشق است. برخلاف انتظار اقلیم کردستان عراق، ترامپ در سال ۲۰۱۷ عملاً کردها را تنها گذاشت. این سیاست آمریکا در مورد کردهای سوریه در سال ۲۰۱۹ تکرار شد (نصری، ۱۳۹۶: ۱۶).

۴-۴-۴ ترکیه

ترکیه از جمله کشورهایی است که به دلیل وجود مرز مشترک نقش زیادی در تحولات اقلیم کردستان دارد و به دلیل تأثیرگذاری اقلیم کردستان بر کردهای خود همواره تحرکات آن را مد نظر قرار داده است. کردهای ترکیه در استان‌های کردنشین جنوب شرقی، همجوار مناطق کردنشین ایران، عراق و سوریه هستند. مساحت کل ۱۶ استان کردنشین ترکیه ۱۹۴,۴۰۰ کیلومتر مربع و حدود ۲۰ درصد مساحت ترکیه می‌باشد و بیشترین مساحت را در بین کشورهای کردنشین دارد. جمعیت کردهای ترکیه نیز بین ۱۵ تا ۱۸ میلیون نفر ذکر شده است. ترکیه و اقلیم کردستان عراق ۳۵۰ کیلومتر مرز مشترک دارند (عه بدو للا، ۲۰۰۵: ۱۰۹). در رابطه با خط‌مشی ترکیه در خصوص اقلیم کردستان باید گفت که عوامل مهم ژئوپلیتیکی مانند ذخایر نفتی کردستان عراق، مرز مشترک با کردهای ترکیه، حضور اقلیت ترکمن در شمال عراق و سرچشمه گرفتن منابع اصلی تأمین‌کننده آب مورد نیاز عراق از ترکیه، تأثیرگذار خواهد بود (عبدالله‌پور، ۱۳۹۰: ۸۹). این کشور همواره نگران تأسیس خودگردانی در شمال عراق بوده و تأسیس یک کشور مستقل کردی در عراق را که دارای اشتراکات قومی و تاریخی و نژادی با کردهای کشور خود هستند را خطری برای تجزیه کشور خود می‌داند. از طرف دیگر ترکیه در صدد است تا ضمن بهره‌برداری از منابع نفت و گاز موجود در اقلیم کردستان و مشارکت بیشتر در پروژه‌های اقتصادی آن، اقلیم را به خود وابسته نموده تا بتواند در راستای جلوگیری از ارتباط آن‌ها با کردهای ترکیه بهره‌برداری نماید (زیباکلام و عبدالله‌پور، ۱۳۹۰: ۶۶). از بین همسایگان اقلیم کردستان عراق، ترکیه مصمم‌ترین قدرت ضدکردی به شمار می‌رود.

۴-۵-۴ جمهوری اسلامی ایران

جمهوری اسلامی ایران به دلیل ارتباط دیرینه قومی و نژادی و همچنین تأثیرگذاری مثبت در زمان‌های بحرانی در اقلیم (مانند کمک به اقلیم در حمله به داعش و یا رفع اختلافات آن‌ها با دولت مرکزی شیعی عراق و ...) از وزن بالایی در تحولات اقلیم برخوردار است. ارائه لیست مشترک بین

کردها و شیعیان در انتخابات مجلس عراق را می‌توان اقدامی از طرف ایران دانست که منجر به پیروزی شیعیان در انتخابات شد. جمهوری اسلامی ایران و کردها خواهان به قدرت رسیدن مجدد بعضی‌ها در عراق نیستند و از این لحاظ اشتراک نظر دارند. اما با تمام این موارد، ایران اقلیم کردستان را در قالب کل عراق در نظر می‌گیرد و خواستار استقلال آن نیست که این موضوع را قبل و بعد از همه‌پرسی سوم مهرماه سال ۱۳۹۶ اعلام نمود و با یک اقدام مشترک با ترکیه و عراق و بستن مرز های خود تا تصمیم به قطع روابط و... از استقلال آن جلوگیری نمودند. به دلیل داشتن اقلیت کردنشین در کشورهای ایران، ترکیه و سوریه، این کشورها در اتخاذ سیاست جلوگیری از استقلال اقلیم، اشتراک نظر داشته و سبب همگرایی بین این کشورها در این خصوص شده است (حاتمی و سانبار، ۱۳۹۶: ۱۰۷-۱۰۶).

۵- تهدیدات جمهوری اسلامی ایران در اقلیم کردستان عراق:

اقلیم کردستان عراق به لحاظ داشتن منابع حیاتی فراوان، مرز مشترک با جمهوری اسلامی ایران و حس استقلال خواهی، همواره مورد توجه رقبای و دشمنان ایران بوده که به همین دلیل تهدیداتی از این ناحیه بر علیه منافع ایران به همراه داشته است که به تشریح مهم‌ترین آنها پرداخته می‌شود.

۵-۱- اختلال در تمامیت ارضی ایران

به نظر می‌رسد استقلال خواهی، مهم‌ترین مطالبه نخبگان کردستان عراق می‌باشد که همواره به صورت پنهان و آشکار، تعقیب و حتی اعلام شده است. کردها بزرگ‌ترین قومیتی هستند که به دلایل مختلف کشور مستقلی ندارند و از دیرباز به دنبال استقلال و تشکیل کشور مستقل بوده‌اند. در این میان کردها در عراق از همان سال‌های تاسیس کشور عراق جنگ‌های متعددی را برای احقاق حقوق خود و استقلال خواهی انجام دادند که هیچ کدام منتج به نتیجه نشد. در پی حمله آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ و کمک کردها به آمریکا در این جنگ، در قانون اساسی عراق در سال ۲۰۰۵، اقلیم کردستان به صورت حکومتی فدرالی تصویب و امتیازاتی از جمله تدریس زبان کردی، مشارکت در حکومت مرکزی عراق، داشتن نیروی نظامی، مجلس قانون‌گذاری و... به آن‌ها داده شد. بعد از قانونی شناخته شدن حکومت فدرالی اقلیم کردستان عراق و افزایش نقش و مشارکت آن‌ها در ساختار مرکزی دولت عراق، زمینه استقلال خواهی آن‌ها با توجه به ضعف دولت مرکزی عراق شکل گرفت که در آخرین مرحله در سوم مهرماه سال ۱۳۹۶ از ضعف دولت مرکزی عراق به دلیل جنگ با داعش و مشکلات داخلی، استفاده و برخلاف مخالفت اغلب کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای اقدام به برگزاری همه‌پرسی نموده است. مناطق کردنشین جمهوری اسلامی ایران دارای مرز مشترک با

مناطق کردنشین اقلیم کردستان عراق می‌باشد و کردهای این منطقه با کردهای ایران دارای روابط دیرینه و قدیمی می‌باشند. وجود فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی و ماهواره‌ای سرعت این روابط و تاثیرگذاری را افزایش داده و در افزایش این روابط تاثیرگذار بوده است. از سوی دیگر همسایگان ایران مانند ترکیه و سوریه که دارای اقلیت کردنشین می‌باشند نیز از تحرکات کردهای عراق تاثیرپذیر هستند و هرگونه تحرکات در هر یک از مناطق می‌تواند بر مناطق کردنشین دیگر تاثیرگذار باشد. اقدام اقلیم کردستان عراق در رسیدن به استقلال می‌تواند بر مناطق کردنشین جمهوری اسلامی ایران نیز تاثیرگذار باشد و زمینه حرکت مناطق کردنشین ایران و سایر کشورهای دارای اقلیت کردنشین به سمت استقلال را فراهم نماید. لذا کشور جمهوری اسلامی ایران در تعامل با همسایگان خود می‌تواند از حرکت اقلیم برای رسیدن به استقلال پیشگیری نماید و با اتخاذ سیاست‌های منطقی و مشترک، از ایجاد زمینه استقلال اقلیم جلوگیری نماید (نصری، ۱۳۹۳: ۵۱).

۲-۵- میزبانی بازیگران معارض با ایران

با توجه به اشتراکات قومی و نژادی و همچنین وجود مرز مشترک بین اقلیم کردستان عراق و ایران، دشمنان جمهوری اسلامی ایران از جمله آمریکا و رژیم صهیونیستی، اقلیم کردستان را همواره معبری برای تغییر رفتار یا ساختار ایران دیده اند. در ادامه مقاله به تشریح‌ساز و کارهای فعالیت ضدایرانی آنها می‌پردازیم.

۱-۲-۵- روابط آمریکا با اقلیم کردستان عراق

آمریکایی‌ها حضور آشکار زیادی در اقلیم کردستان ندارند ولی حضوری غیر محسوس و تأثیرگذاری دارند. کردها به دلیل حمله سال ۱۹۹۱ که منجر به تشکیل منطقه خودمختار کردستان شد و به دلیل حمله سال ۲۰۰۳ که منجر به سرنگونی صدام شد نگاه نسبتاً خوبی به آمریکایی‌ها دارند. همسویی و هماهنگی بودن رهبران کرد با سیاست‌های آمریکا در منطقه، گرایش سکولاریستی رهبران کرد و تقویت دیدگاه‌های سکولار در دولت عراق، داشتن روابط نزدیک با دولت رژیم صهیونیستی از جمله نقاط مثبت اقلیم کردستان برای آمریکا محسوب می‌شود اما از طرف دیگر نگرانی آمریکا در مورد رشد فزاینده قدرت و نفوذ شیعی و طرفدار ایران در عراق و فعال شدن دیپلماسی سیاسی ایران در عراق، واشنگتن را به جستجوی یک نیروی متوازن و ساختار فدرالیستی آینده عراق مجبور کرده است و این موضوع نشان از اهمیت ویژه مسئله کردستان عراق دارد (اسلامی و همکاران، ۱۳۹۳: ۲۲). با روی کار آمدن ترامپ، مسئولین اقلیم سعی کردند حمایت آمریکا را در زمینه استقلال کردستان به دست آورند اما با توجه به گفتمان غالب تجاری- اقتصادی

ترامپ و نگاه کاسب‌کارانه وی به تحولات، که همه چیز را در غالب ضرورت ثبات و وجود دولت کارآمد می‌بیند محرز گردید که امکان برهم زدن نظم پیشین و حرکت به سمت استقلال و تشکیل دولت کردی وجود ندارد و حایت لازم را از استقلال اقلیم به عمل نیاوردند اما در راستای نقش توازن در عراق و تاثیرگذاری بر تحولات عراق در راستای منافع خود از اقلیم استفاده می‌کنند (نصری، ۱۳۹۷: ۱۸۴-۱۸۲). از سوی دیگر آمریکا با حضور در پروژه‌های اقتصادی اقلیم (خصوصاً نفت و گاز)، ضمن استفاده از منافع اقتصادی، حضور خود را در کنار ایران تقویت نموده که در این راستا شروع به ساخت یکی از بزرگ‌ترین کنسولگری‌ها در اربیل را می‌توان اشاره نمود. در یک کلام، آمریکا در صدد است اقلیم کردستان پایگاه نیروهای ضدآمریکایی (ایران و روسیه) نشود.

۲-۵-۲-۵- اقلیم کردستان، شریک غیر عرب یهودیان

نگاهی به تحول تاریخی یهودیان و کردها نشان می‌دهد که آن دو، مخاطرات و رنج‌های مشابهی را پشت سر نهاده‌اند. این موضوع مورد توجه محققان ایرانی و غیر ایرانی هم قرار گرفته است در حال حاضر مؤثرترین و اصلی‌ترین حمایت کننده استقلال اقلیم را می‌توان رژیم صهیونیستی دانست. رژیم صهیونیستی به عنوان متحد راهبردی آمریکا در منطقه می‌توانست هم پیمان راهبردی خوبی برای کردها باشد از سوی دیگر کردستان عراق در نظر دارد از رژیم صهیونیستی به عنوان معبری برای غرب آسیا شمالی استفاده کند و میدانی برای فشار به کشورهای ترکیه، سوریه و ایران باشد. مهم‌ترین و محوری‌ترین هدفی که صهیونیست‌ها از تعامل با کردستان عراق به دنبال آن هستند زیر نظر داشتن ایران و سوریه و ضربه زدن به این دو محور مقاومت در منطقه از طریق کردستان عراق است و در همین راستا با حضور عناصر اطلاعاتی خود در پوشش‌های مختلف و با ورود سامانه‌های فنی شنود، سعی در جمع‌آوری اطلاعات از ایران نموده است. رژیم صهیونیستی از منابع نفت و گاز اقلیم کردستان به خوبی آگاه است و این منطقه را برای اقتصاد خود و صادرات نفت و گاز به رژیم صهیونیستی مفید می‌داند. از طرف دیگر شرکت‌های نفتی رژیم صهیونیستی در پروژه‌های نفتی مهم اقلیم کردستان سهیم شده‌اند که از آن جمله می‌توان به فعالیت شرکت بزاق در پالایشگاه‌های عراق (یشاربن موردخای چهره مشهور یهودی، رئیس شرکت است) اشاره کرد که قرارداد نفتی با شرکت مذکور امضاء شده تا بر اساس آن نفت از میدان‌های کرکوک و منطقه کردستان خریداری و از طریق ترکیه و اردن به رژیم صهیونیستی منتقل شود. رژیم صهیونیستی در عراق شرکت‌ها و نهادهای مختلفی را تأسیس و در پوشش آن‌ها ضمن فعالیت‌های اقتصادی به

کارهای اطلاعاتی و جمع‌آوری اخبار و اطلاعات می‌پردازد که به عنوان نمونه به سازمان امور خیریه اربیل، شرکت تجاری مریوان - دهوک، شرکت خدمات امنیتی بیروت در کرکوک، سازمان امور خیریه دهوک - زاخو، شرکت علاج و دواء که امور مربوط به اعزام بیماران به خارج را انجام می‌دهد و ... را اشاره نمود. همچنین موساد بانکی در شهر سلیمانیه تأسیس کرده که ماموریت سری این بانک خریداری زمین‌های گسترده کشاورزی، نفتی و مسکونی در شهرهای موصل و کرکوک است تا ساکنان اصلی عرب از آنجا مهاجرت نموده و بافت جمعیتی آنجا به نفع کردها شود (کاظمی و عزیز، ۱۳۹۰: ۱۴۸-۱۴۵). به گفته فواد حسین (وزیر دارایی عراق در سال ۲۰۱۹) و رییس سابق دفتر مسعود بارزانی، کردها قصد مساعدی برای نزدیکی به رژیم صهیونیستی دارند اما مهم‌ترین ترس آن‌ها ورود ایران یا داعش برای مقابله با صهیونیست‌ها در داخل اقلیم است.

۳-۵- فرسوده‌سازی و تضعیف دولت مرکزی عراق

با توجه به اینکه ساختار حکومت در اقلیم کردستان عراق در سال ۲۰۰۵، فدرالی تصویب شده است در حکومت‌های فدرالی، حکومت مرکزی در مورد مسائل عمده مربوط به منافع عمومی و یا مشترک نظیر ارتش و امنیت، اقتصاد، مسائل مالی، نشان‌های ملی، مسائل گمرکی و سیاست‌های خارجی تصمیم‌گیری و اقدام می‌کند و حکومت‌های ایالتی تشکیل دهنده فدراسیون به مسائلی که از لحاظ محلی اهمیت دارند، می‌پردازد اما اقدامات مسئولین اقلیم فراتر از اقدامات حکومت‌های فدرال قرار گرفته که این موضوع سبب تضعیف دولت مرکزی عراق شده است. اقلیم کردستان عراق به لحاظ روابط نامناسب تاریخی با دولت مرکزی عراق و کشمکش‌های فراوان صورت گرفته، همواره در صدد این بوده‌اند که خود را به کشورهای قدرتمند نزدیک نموده تا از آن‌ها حمایت نمایند. در این خصوص می‌توان از سفرهای مسعود بارزانی به کشورهای مختلف و درخواست از آن‌ها برای مشارکت در پروژه‌های اقتصادی تا انعقاد قراردادهای نفتی و گازی با آن‌ها نام برد و این در حالی است که حکومت‌های فدرال بدون اجازه دولت مرکزی اجازه انعقاد قراردادهای نفتی و ارتباطات خارجی را ندارند. سیاست کلی اقلیم جلوگیری از دولت مرکزی مقتدر در عراق است و تجربه نشان داده در زمان‌هایی که دولت مرکزی عراق از اقتدار لازم برخوردار بوده اقلیم کردستان نتوانسته برخلاف خواسته‌های دولت مرکزی گام بردار اما فرسوده‌سازی و ناکارآمدی دولت مرکزی عراق سبب ظهور گروهک‌هایی نظیر داعش و ... شد و مسئولین اقلیم از ضعف دولت مرکزی در راستای رسیدن به اهداف خود که مهم‌ترین آن رسیدن به استقلال است استفاده نموده که این موضوع

امنیت منطقه و از جمله جمهوری اسلامی ایران را تحت تاثیر قرار خواهد داد. جمهوری اسلامی ایران اقلیم را در قالب کل عراق در نظر گرفته و همواره خواستار حرکت آن در راستای قانون اساسی و حکومت فدرالی بوده است. جمهوری اسلامی ایران می‌تواند با ایجاد رابطه منطقی با اقلیم و کشور عراق نقش توازن و میانجی بین آن‌ها را بازی کند و بر تحولات هر دو طرف در راستای منافع ملی خود تاثیرگذار باشد. حسب گفت‌وگوی عمیق نگارندگان مقاله با نیروهای موثر در امور سیاسی نظامی عراق، اقلیم کردستان همواره در انتظار تضعیف و تلاش دولت مرکزی بغداد است.

۴-۵- حضور اپوزیسیون کردی ایران در اقلیم کردستان عراق

اپوزیسیون کردی ایران که مقیم اقلیم می‌باشد به خاطر دسترسی به هزاران کرد فارس زبان و غیر شیعه، جدیدترین و جدی‌ترین اطلاعات ایران را در دسترس دارد. از حدود سال ۱۳۹۷ که شاخه‌هایی از این اپوزیسیون رفتار نظامی و خشونت بار را اختیار کرده‌اند، این موضوع اهمیت امنیتی شایان وصفی یافته است. در طول نیم قرن اخیر، اقلیم کردستان در مواردی به مثابه نیروی واسط و مزاحم برای اعمال سیاست‌های کشورهای مخالف ایران عمل نموده است که در این راستا اسکان و حمایت از نیروهای مخالف کردی در خاک اقلیم و انجام عملیات‌های خرابکاری در داخل ایران را می‌توان اشاره نمود. عربستان به عنوان رقیب و دشمن جمهوری اسلامی ایران، خواستار حمایت مادی از اقلیم است تا مرزهای ایران را دچار چالش کند و این موضوعی است که در مراودات بین جمهوری اسلامی ایران با اقلیم مورد تاکید بوده و همواره ایران خواستار جلوگیری از حضور و فعالیت خرابکارانه گروه‌های مخالف کردی از خاک اقلیم بوده و در مواردی سبب عکس‌العمل و انجام حملات نظامی از سوی ایران در مقابل عملیات‌های خرابکارانه گروه‌های کردی که از خاک اقلیم وارد جمهوری اسلامی می‌شوند، شده است و این موضوع در صورت حمایت مالی و تسلیحاتی دشمنان نظام از جمله رژیم صهیونیستی و عربستان می‌تواند تهدیدی برای جمهوری اسلامی ایران باشد. عربستان سعودی با ایجاد کنسولگری در اربیل و افزایش روابط خود سعی نموده که نقش خود را در اقلیم افزایش دهد. هدف اصلی عربستان از ارتقاء روابط خود با اربیل تاثیرگذاری بیشتر بر تحولات عراق و اقلیم، در راستای منافع خود و جلوگیری از تاثیرگذاری بیشتر ایران در این مناطق می‌باشد تا بتواند نقش ایران را در این منطقه کاهش دهد و با حمایت از گروه‌های مخالف کردی ایران، امنیت ملی ما را با چالش مواجه نماید. اکنون که بازیگران داخلی و خارجی موثر در تصمیمات اقلیم را برشمردیم، دوباره به پرسش اصلی مقاله برمی‌گردیم که در پی تعیین مهم‌ترین تهدیدات از ناحیه اقلیم علیه منافع و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران بوده است. در ادامه به شرح روشی

می‌پردازیم که جهت آزمون فرضیه مورد استفاده قرار داده ایم.

نوع تحقیق

این تحقیق بر اساس هدف از نوع کاربردی و بر اساس ماهیت از نوع توصیفی است زیرا محقق در پی آن است تا مسئله‌ای بررسی شده و نتایج تحقیق به کار گرفته شود.

روش تحقیق

با توجه به اینکه مطالب مطروحه با توجه به اصول و نظریه‌های موجود در زمینه‌های امنیتی، سیاسی و نظامی و مصاحبه با صاحب‌نظران این موضوع، مورد بررسی قرار می‌گیرد و محقق با استفاده از این بررسی اقدام به تحلیل می‌نماید، تحقیق از نوع توصیفی تحلیلی است که در آن اطلاعات مورد نیاز از طریق منابع، اسناد، پرسشنامه و گفتگوی عمیق جمع‌آوری و سپس به شیوه تفسیری مورد استفاده قرار می‌گیرند تا روایی فرضیه از طریق اشباع هدفمند آشکار شود.

جامعه آماری، روش نمونه‌گیری و حجم نمونه

جامعه آماری این تحقیق ترکیبی از چهره‌های دانشگاهی، مسئولین اطلاعاتی و خبرگان و صاحب‌نظران این حوزه که دارای تفکرات سیاسی متفاوتی بوده و حداقل ۱۵ سال تجربه در این زمینه دارند انتخاب شده تا به روایی فرضیه ماهیتی فرابخشی بدهد. بر این اساس جامعه آماری تحقیق متشکل از ده نفر که شامل دو نفر از کارکنان سپاه قدس، یک نفر وزارت امور خارجه، سه نفر از کارکنان سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی و چهار نفر از پژوهشگران مستقل و اساتید دانشگاه و نویسندگان مسائل کردی می‌باشند. به دلیل محدود بودن اعضای جامعه آماری، جامعه نمونه با جامعه آماری منطبق شده است. سعی وافر به عمل آمده است تا جامعه مذکور، مطابق تجارب و داده‌های در اختیار به آزمون فرضیه پیشنهادی مبادرت نمایند.

روش جمع‌آوری و تحلیل اطلاعات

جمع‌آوری اطلاعات در زمینه پژوهش حاضر از طریق تجارب شخصی، گفت‌وگوی عمیق با نیروهای میدانی، مراجعه به کتابخانه‌های تخصصی و بررسی مقالات و کتب موجود و استفاده از مطالب روزنامه‌ها و مجلات مربوط به اقلیم کردستان صورت گرفته است. همچنین از گفتگوی عمیق و ارائه پرسشنامه از صاحب‌نظران و متخصصان مباحث کردی در کشور استفاده شده است. در روش تحلیل اطلاعات، ابتدا اطلاعات مورد نیاز از طریق منابع مختلف جمع‌آوری و ارزیابی شده و سپس کار تجزیه و تحلیل آن‌ها با استفاده از مصاحبه عمیق با صاحب‌نظران و ارائه پرسشنامه جمع‌بندی و تحلیل

محتوا انجام شده است.

تجزیه و تحلیل سؤالات و برآیند نظرات مصاحبه‌شوندگان

برای بررسی مهم‌ترین تهدیدات فراروی جمهوری اسلامی ایران در اقلیم کردستان عراق و همچنین نقاط ضعف و قوت آن، سؤالات زیر طرح و این سؤالات ابتدا به تعدادی از خبرگان واگذار و بعد از نظرخواهی در خصوص نوع سؤالات، سپس ضمن مصاحبه عمیق، این سؤالات از ده نفر از متخصصین اشاره شده پرسیده شده و برآیند نظرات آن‌ها بدست آمده است.

۱. برآیند نظرات و مصاحبه‌ها در خصوص مهم‌ترین نقطه قوت اقلیم کردستان عراق

دارا بودن منابع حیاتی طبیعی از جمله منابع نفت و گاز فراوان در اقلیم و همچنین انسجام هویتی کردی در اقلیم کردستان، اصلی‌ترین نقاط قوت اقلیم کردستان می‌باشد. برابر برآوردهای انجام شده حدود ۴۵ میلیارد بشکه نفت (با احتساب کرکوک) در اقلیم کردستان وجود دارد که با توجه به جمعیت پنج میلیونی و مساحت حدود ۳۸۰۰۰ کیلومتر مربعی اقلیم، درآمد مناسبی برای این منطقه می‌باشد.

۲. برآیند نظرات و مصاحبه‌ها در خصوص مهم‌ترین نقطه ضعف اقلیم کردستان عراق

اقلیم کردستان بین کشورهای دارای اقلیت کردنشین ایران، ترکیه و عراق محصور شده و از راه دریا نیز به جایی متصل نیست. در صورت بسته شدن مرزهای این سه کشور و هماهنگی بین آن‌ها، اقلیم با مشکلات اساسی مواجه خواهد شد بنابراین حصر ژئوپلیتیک مهم‌ترین نقطه ضعف اقلیم کردستان عراق محسوب خواهد شد.

۳. برآیند نظرات و مصاحبه‌ها در خصوص مهم‌ترین مقاصد راهبردی اقلیم کردستان عراق

مهم‌ترین هدف اقلیم کردستان عراق رسیدن به استقلال کامل می‌باشد اما به توجه به نقاط ضعفی که دارد (حصر ژئوپلیتیک و قرار گرفتن بین کشورهای دارای اقلیت کردنشین) بدون کمک کشورهای نافذ منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای این امکان برایش فراهم نمی‌شود. به همین دلیل برای رسیدن به استقلال، به دنبال اتحاد با کشورهای فرمانطقه‌ای مانند آمریکا و رژیم صهیونیستی می‌باشد تا با جلب حمایت آن‌ها بتواند به خواسته خود برسد.

۴. برآیند نظرات و مصاحبه‌ها در خصوص موثرترین بازیگر در اقلیم کردستان عراق

از بین سه حزب کردی اتحادیه میهنی، دموکرات و گوران، اصلی‌ترین نیروی بازی‌ساز و گفتمان پرداز، حزب دموکرات و از بین نیروهای خارجی موثر در اقلیم (آمریکا، ایران، ترکیه و عربستان)، در حوزه

سلبی مهم‌ترین بازیگر جمهوری اسلامی ایران و در حوزه ایجابی مهم‌ترین بازیگر ایالات متحده آمریکا است.

۵. برآیند نظرات و مصاحبه‌ها در خصوص مهم‌ترین تهدیدات علیه منافع و ارزش‌های حیاتی ج.ا.ا. از طرف اقلیم کردستان عراق

حضور آشکار (مشارکت در اقتصاد و زیرساخت‌های اقلیم) و پنهان (حضور سرویس‌های اطلاعاتی) دشمنان ایران از جمله آمریکا و رژیم صهیونیستی از مهم‌ترین تهدیداتی است که علیه منافع و ارزش‌های حیاتی جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. پناه دادن به نیروهای تجزیه طلب و مخالف ایران در اقلیم کردستان نیز از جمله تهدیداتی است که اقلیم می‌تواند علیه منافع و ارزش‌های حیاتی جمهوری اسلامی ایران داشته باشد. همچنین آرمان استقلال خواهی اقلیم در رسیدن به استقلال یکی از تهدیداتی است که می‌تواند علیه منافع ایران وجود داشته باشد.

تجزیه و تحلیل ویژگی‌های جامعه آماری (مصاحبه‌شوندگان)

تعداد ده نفر جامعه آماری به نحوی انتخاب شده‌اند که گرایش‌های خاصی در بین آن‌ها وجود نداشته باشد. لازم به توضیح است از ده نفر، تعداد دو نفر از کارکنان سپاه قدس، یک نفر وزارت امور خارجه، سه نفر از کارکنان سازمان‌های اطلاعاتی و امنیتی مرتبط و چهار نفر از اساتید دانشگاه مسلط به موضوع بوده‌اند.

جایگاه علمی / شغلی					سابقه خدمتی		سطح تحصیلات	
وابسته	فرمانده حفا	استاد	دانشیار	استادیار	بالای ۲۰ سال	۲۰-۱۵ سال	دکتری	کارشناسی
نظامی	مناطق کردنشین							ارشد
۱	۳	۱	۳	۲	۷	۳	۹	۱
٪۱۰	٪۳۰	٪۱۰	٪۳۰	٪۲۰	٪۷۰	٪۳۰	٪۹۰	٪۱۰

نتیجه‌گیری:

فرضیه یا حدس اولیه پژوهش به این قرار بود که مهم‌ترین و فعال‌ترین تهدید علیه امنیت ملی ایران از ناحیه اقلیم کردستان عراق حاوی مولفه‌های زیر است.

-اقلیم کردستان عراق به تنهایی و در کوتاه‌مدت منبع تهدید فعال، شدید و فوری علیه امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نمی‌باشد.

- اصلی‌ترین انگیزه اقلیم کردستان عراق علیه ایران، صبغه هویتی و در همکاری و شراکت با قدرت‌های ضدایرانی خواهد بود.

- بنیادی‌ترین تهدیدی که از ناحیه اقلیم، امنیت ملی ایران را تهدید می‌کند عبارت است از تولید، تایید و توسعه اختلال علیه تمامیت ارضی ایران و میزبانی پنهان و آشکار سرویس‌های اطلاعاتی معارض ایران. همانگونه که گفته شد اقلیم کردستان عراق به لحاظ قرار گرفتن در بین کشورهای دارای اقلیت کردنشین و داشتن ساختار فدرالی از اهمیت و تاثیرگذاری زیادی در بین مناطق کردنشین ایران و ترکیه برخوردار است. کردها در عراق همواره استقلال و تشکیل دولت مستقل کردی را به عنوان مهم‌ترین هدف خود می‌دانند اما به خوبی می‌دانند که ایران، ترکیه و دولت مرکزی عراق با استقلال آن‌ها مخالف هستند لذا به دنبال برقراری ارتباط با قدرت‌های تاثیرگذار منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای برای حمایت از خود می‌باشند. در میان قدرت‌های منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای رژیم صهیونیستی به دلایل مختلفی از جمله نزدیک شدن به ایران و تشکیل یک کشور غیر عربی که بتواند متحدی راهبردی برای او باشد از اقلیم حمایت نموده و دارای ارتباطات زیادی با یکدیگر هستند که این موضوع تهدیدی برای جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. در بین کشورهای فرمانطقه‌ای نیز آمریکا بیشترین تاثیر را در اقلیم کردستان عراق دارد و به دلیل افزایش اشراف اطلاعاتی بر جمهوری اسلامی ایران همواره حضور آشکار و پنهانی در اقلیم دارد و این موضوع نیز می‌تواند یکی دیگر از تهدیدات فراروی ایران از طرف اقلیم کردستان عراق می‌باشد. سومین تهدیدی که از سوی اقلیم کردستان متوجه جمهوری اسلامی ایران است حضور گروه‌های مخالف کردی ایران در خاک اقلیم می‌باشد که در مقاطعی عملیات‌های مقطعی را در خاک جمهوری اسلامی ایران انجام داده‌اند و در حال حاضر عربستان نیز برای چالش در مرزهای ایران از آن‌ها حمایت‌های مالی انجام می‌دهد. آنچه مسلم است اقلیم کردستان با نزدیکی به کشورهای همچون رژیم صهیونیستی و آمریکا برای کسب حمایت آن‌ها در رسیدن به هدف اصلی (استقلال)، زمینه حضور سرویس‌های اطلاعاتی آن‌ها را در کنار جمهوری اسلامی ایران فراهم می‌کند و این موضوع در کنار حضور گروه‌های کردی مخالف جمهوری اسلامی ایران در خاک اقلیم، از مهم‌ترین تهدیدات اساسی اقلیم کردستان عراق برای جمهوری اسلامی ایران می‌باشد. در کنار وجود این تهدیدات باید این نکته را هم اشاره کرد که اقلیم به تنهایی تهدیدی برای ایران محسوب نمی‌شود و از گذشته تاکنون دارای روابط خوبی با ایران بوده است اما زمینه‌های حضور دشمنان و رقبای ایران در این منطقه و وجود حس استقلال خواهی در مسئولین آن، تهدیداتی را برای ایران در این منطقه بوجود می‌آورد. کلام آخر این که اقلیم کردستان عراق به عنوان بخشی از معادله پیچیده عراق، در کوتاه‌مدت

یک متحد و همسو و در میان مدت استعداد میزبانی نیروهای معارض با ایران را دارد فلذا راهبرد همسویی متناسب با بغداد-اریل معقول‌ترین تصمیم پیش روی تهران می باشد.

پیشنهادات:

با عنایت به موارد مطرح شده بالا و استوار بر گفت‌وگوی عمیق با دانشوران و متخصصان امر، پیشنهادات زیر برای کاهش تهدیدات فراروی جمهوری اسلامی ایران در اقلیم کردستان عراق ارائه می‌گردد.

- **تخصیص توجه ویژه، فوری و محسوس به منظور توسعه معنی دار مناطق کردی ایران:** سیاست گذاری در توسعه مناطق کردنشین ایران باید به نحوی باشد که مناطق کردنشین ایران از نظر رفاه و امنیت و آسایش از مناطق کردنشین عراق بهتر باشد و در مناصب و مسئولیت‌های کشوری نیز از آن‌ها استفاده شود.

- **شراکت موثر در پروژه‌های اقتصادی اقلیم کردستان عراق.** با حضور در پروژه‌های اقتصادی و زیرساختی اقلیم کردستان ضمن استفاده از منافع اقتصادی، وابستگی اقلیم در زمینه اقتصادی به ایران را افزایش و از حضور سایر دشمنان و رقبا جلوگیری می‌شود.

- **ارتقای مراد هندی - نخبگی ایران با اقلیم کردستان عراق:** با توجه به وجود فرهنگ مشترک بین مناطق کردنشین ایران و اقلیم، می‌توان روابط فرهنگی را افزایش و تاثیرگذاری بیشتری در این منطقه داشته باشیم و از این ظرفیت در راستای منافع ملی بهره‌برداری کنیم.

- **ایفای نقش موثر در مدیریت و حل و فصل مشکلات بین اریل - بغداد:** جمهوری اسلامی ایران دارای روابط خوبی با دولت مرکزی عراق می‌باشد و می‌تواند در برطرف کردن مشکلات بین اقلیم با دولت مرکزی عراق نقش موثری را ایفاء کند تا ضمن افزایش نقش منطقه‌ای، از حضور دشمنان و رقبای خود در این منطقه جلوگیری کند که در این خصوص با تشکیل مثلث تهران-بغداد-اریل و نقش‌آفرینی ایران، این موازنه می‌تواند شکل بگیرد.

- **تداوم همسویی در اتخاذ تصمیمات و همکاری‌های منطقه‌ای:** ایران با بغداد، آنکارا و دمشق همکاری‌های منطقه‌ای مناسبی دارد. اگر این همسویی منطقه‌ای در تصمیم‌گیری‌های مربوط به اقلیم کردستان عراق و اجماع منطقه‌ای شکل بگیرد، آمریکا و رژیم صهیونیستی منافع منطقه‌ای را نمی‌توانند نادیده بگیرند و هزینه‌های بیشتری را باید در خصوص عبور از این اجماع بپردازند.

- **تعیین و تشدید هزینه میزبانی از اپوزیسیون ضدایرانی فعال در خاک اقلیم کردستان عراق:** با رایزنی با دولت عراق و مسئولین اقلیم باید از قدرت گرفتن گروه‌های مخالف کردی ایران در خاک

کردستان عراق جلوگیری نمود و فعالیت این گروه‌ها در خاک اقلیم بر علیه ایران، هزینه‌های زیادی را برای آنها داشته باشد.

منابع:

الف- فارسی

- اخوان کاظمی، مسعود؛ عزیز، پروانه، (۱۳۹۰)، کردستان عراق هارتلند ژئوپلیتیکی رژیم اشغال‌گر قدس، تهران: *فصلنامه راهبرد*، شماره ۶۰، صص ۱۲۳-۱۰۹
- اسلامی، مسعود، کوهی، ابراهیم، راستگو، محمد رضا، (۱۳۹۳)، چالش‌های تجزیه عراق: منافع آمریکا و کشورهای همسایه، تهران: *فصلنامه مطالعات راهبردی*، شماره ۱۰، صص ۳۰-۱۱
- اسدی، علی اکبر، (۱۳۹۲)، *آمریکا و مدیریت اختلافات بغداد- اربیل*، پژوهشکده مطالعات کاربردی - بوژمهرانی، حسن؛ پوراسلامی، مهدی، (۱۳۹۳)، تهدیدهای نرم خودمختاری اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر کردهای ایران، *فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی جهان اسلام*، دانشگاه شاهد
- جلالی پور، حمیدرضا، (۱۳۸۵)، *فراز و فرود جنبش کردی*، تهران: لوح فکر
- حاتمی، محمدرضا، سانبار، میکائیل، (۱۳۹۶)، همه‌پرسی اقلیم کردستان عراق؛ منابع و تنگناهای تشکیل دولت مستقل، تهران: *فصلنامه مطالعات راهبردی*، شماره دوم تابستان ۱۳۹۶، صص ۱۱۱-۸۶
- حافظ نیا، محمدرضا، (۱۳۹۱)، تأثیر خودگردانی کردهای شمال عراق بر کشورهای همسایه، تهران: *فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*، شماره ۸۳، صص ۳۲-۱۹
- حق پناه، جعفر، (۱۳۸۷)، *کردها و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: ابراز معاصر
- حق پناه، جعفر، (۱۳۸۹)، *موازنه فراگیر، الگوی تحلیل نقش سیاست خارجی با تاکید بر غرب آسیا*، فصلنامه سیاست، دوره ۴۰، صص ۷۷-۹۳
- حافظ نیا، محمد رضا، قربانی نژاد، ریباز، (۱۳۸۹)، *تحلیل تطبیقی الگوی خودمختاری کردستان عراق با الگوهای خودمختاری و فدرالیسم*، تهران: پژوهشگاه مطالعات فرهنگی
- خسروی، غلامرضا، (۱۳۹۰)، *چشم انداز عراق آینده*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی
- روحی، نبی الله، (۱۳۹۳)، استراتژی رژیم صهیونیستی در اقلیم کردستان عراق و پیامدهای امنیتی آن بر جمهوری اسلامی ایران، *فصلنامه آفاق امنیت*، سال هفتم، شماره ۲۴، صص ۱۴۵-۱۰۷
- رضایی، داود، (۱۳۹۴)، اهداف و منافع رژیم صهیونیستی در اقلیم کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران، تهران: *فصلنامه مطالعات منطقه‌ای*، شماره ۳۰، صص ۵۹-۳۱
- زارعی، بهادر، رنجبری، کمال، (۱۳۹۵)، *تحلیل چالش‌های اقلیم کردستان و حکومت مرکزی و تأثیر آن بر آینده کشور*، تهران: فصلنامه سیاست، شماره ۴، صص ۹۲۸-۹۰۹
- زیبا کلام، صادق؛ عبدالله پور، محمدرضا، (۱۳۹۰)، *ژئوپلیتیک شکننده کردستان عراق، عاملی همگرا در نزدیکی کردهای عراق به رژیم اشغال‌گر قدس*، تهران: دانشکده حقوق، فصلنامه سیاست

- سازمند، بهاره؛ نوری، کریمی، (۱۳۹۰)، *روابط جمهوری اسلامی ایران و حکومت اقلیم کردستان، تهران: فصلنامه مطالعات غرب آسیا*
- عبدالله خانی، علی، (۱۳۸۶) *نظریه‌های امنیت، تهران، ابرار معاصر*
- عبدالله پور، محمدرضا، (۱۳۹۱)، *تعارض ژئوپلیتیکی کردستان عراق با میدان‌های منطقه‌ای، تهران: فصلنامه تحقیقات جغرافیایی*
- عه بدوللا، خه بات، (۲۰۰۵)، *بنه ماتئوریه کانی جوگرافیای عه سکه ری کوردستانی باشور، سلیمانیه، چاپی دوره دوم*
- قربانی، ارسلان، قدیمی، اکرم، (۱۳۹۰)، *بررسی راهبردی سیاست خارجی آمریکا در کردستان عراق و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: فصلنامه راهبرد صص ۷۸-۹۳*
- محمود نژاد، محمد، (۱۳۷۹)، *بحران شمال عراق و اثرات آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع*
- محمدیان، علی؛ ترابی، قاسم، (۱۳۹۵)، *تبیین تاثیرات تحولات عراق بر اقلیم کردستان، فصلنامه علوم سیاسی، شماره ۴ صص ۱۲۱-۱۳۸*
- محمدی، حمیدرضا، (۱۳۹۱)، *ژئوپلیتیک کردستان عراق، تهران: نشر انتخاب*
- مسعودنیا، حسین، رضازاده، مجتبی، (۱۳۹۶)، *اقلیم کردستان عراق و جمهوری اسلامی ایران در عصر وابستگی متقابل، فرصت‌ها و چالش‌ها، فصلنامه تحقیقات سیاسی بین‌الملل، دانشگاه آزاد واحد شهرضا: زمستان ۱۳۹۶ صص ۳۲-۵۶*
- مورگنتا، هانس، جی، (۱۳۷۴)، *سیاست میان ملت‌ها، ترجمه حمیراشیرزاده، تهران: دفتر مطالعات سیاسی*
- میرحیدر، دره، (۱۳۹۲)، *اصول و مبانی جغرافیای سیاست، تهران، انتشارات سمت*
- نصری، قدیر (۱۳۹۳)، *امکان سنجی استقلال کردستان عراق و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه امنیت پژوهشی شماره ۴۲ صص ۳۰-۵۶*
- نصری، قدیر، (۱۳۹۱) *درآمدی نظری بر امنیت، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*
- نصری، قدیر، (۱۳۹۷) *ترامپ با کردهای عراق چه خواهد کرد، مجله جهان اسلام، شماره ۶۷، صص ۱۵-۲۵*
- نامی محمدحسن؛ محمدپور علی، (۱۳۸۷)، *جغرافیای کشور عراق با تأکید بر مسائل ژئوپلیتیک، تهران: انتشارات سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح*

ب- انگلیسی

- مقاله پژوهشی: مهم ترین تهدیدات فراروی جمهوری اسلامی ایران در اقلیم کردستان عراق
- Meintjes, Albertus Jacobus, *The complication of Kurdish independence*, journal of political science, scientific research publishing, ۲۰۱۸, available at: www.scrip.org/journal/ojps ۲۰۱۸
- Mostafa jalal hasan, *the kurds in Iraq: problem an solution* available at: <http://doi.org/10.3127/jopss.10005/april.2018>
- Martin, Kamran, *Lineages of the Islamic state*: An international historical sociology of state deformation in Iraq, journal of historical sociology, march ۲۰۱۷
- Opec, eite, *Iraq resource*, available: www.Opec.com/also:BP.com.
- Oleary, Brendan et al, *the future of Kurdistan in Ireq*, (۲۰۰۵), New York, Philadelphia, press
- Vanbanon, *Tatu, Domestic Ethnic conflict Nepotism*: A comparative Analysis. Published in: Ethnic conflict, Volume ۲, London, ۲۰۰۹, p. ۳۸۱.